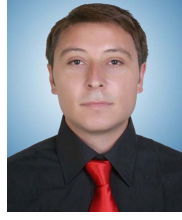

İKTİSAT POLİTİKASI OLARAK ÇEVRE POLİTİKALARI VE ARAÇ SEÇİMİ¹

Recep ULUCAK²

ÖZ

İktisat biliminin refahı maksimum etmek için uğraş veren bir disiplin olduğu göz önüne alındığında çevre ile iktisat biliminin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği açıktır. Çevreyi güvence altına almak, çevresel değerleri sürdürülebilmek, insanların üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan zararları ortadan kaldırmak için politikalar belirlenmesi gerekir. Bu politikalarla amaçlara ulaşmak için alınması gereken önlemler ve bu önlemlerin getirdiği maliyetlerin nasıl paylaşılacağı, yine bunların belirli bir taktik ve strateji gerektirdiği ve atılan her bir adımın bir alternatif maliyeti olduğu için çevre politikaları aynı zamanda bir iktisat politikasıdır. Politika amaçlarına ulaşabilmek için kullanılan nitelikleri ve etkileri farklı pek çok araç vardır. Çevresel sorunların çok farklı nitelikte ve farklı etkide olması, ülkelerin sahip olduğu farklı gelişmişlik düzeyi, farklı yapısal sorunlar ve farklı kirletici kaynakların olması yanında bazı ilke ve araçların karar birimleri ve insanların suistimaline açık olabileceği durumlar göz önüne alındığında genel anlamda çevre politikaları açısından her bir ilke ve aracın karma bir şekilde kullanılması daha uygun olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre ve iktisat, Çevre politikasında ilkeler, Çevre politikası araçları
**ENVIRONMENTAL POLICIES AS AN ECONOMIC POLICY AND TOOLS
SELECTION**

ABSTRACT

Taking into consideration that economics is a discipline which tries to maximize the wealth, it's clear that economics and environment are not dealt separately. Policies should be made for protecting the environment, being able to sustain the environmental values, and eliminating the hazardous waste originated from people's activities of production and consumption. Environmental policies are also an economic policy since it requires to take measures to reach the policy objectives and share of the costs taken by these measures, and those requires a specific strategy and every implementation has a opportunity cost. There are so many tools which have different specialities and impacts. In consideration of environmental problems are very different kinds; countries have different levels of development, different structural problems and absence of different pollutant sources; also some principles and tools may be abused, in terms of environmental policy, generally, it will be more appropriate if princible and tools are used as a mixed.

Key words: Environment and economics, Princibles in environmental policies, Environmental policy tools

¹ Bu çalışma "İktisat Politikalarında Çevrenin Yeri ve Önemi" başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanarak hazırlanmıştır.

² Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, r.ulucak@erciyes.edu.tr

GİRİŞ

Çevre politikaları, çevreyi güvence altına almak, çevresel değerleri sürdürülebilmek, insanların üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan zararları ortadan kaldırmak için hedefleri belirlemek ve bu hedeflere ulaşmak için alınması gereken önlemler ve bu önlemlerin getirdiği maliyetlerin nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir. İktisat ise nihai olarak toplumsal refahı maksimize etmek için uğraş veren bir bilimdir. Bu amaca ve bunun alt dalları olan ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve kalkınma, tam istihdam vb gibi diğer amaçlara ulaşmak için belirlenen taktik ve stratejiler ise iktisat politikası olarak adlandırılır. Bununla birlikte iktisat politikası devletin ve onun tarafından bağlayıcı kural ve düzenlemeler getirebilme yetkisi verilmiş kurumların ekonominin akışı üzerindeki yönlendirici etkilerini içerir (Putz, 1994, p. 21).

Kaliteli ve yaşanabilir bir çevre üretim ve tüketim faaliyetleri için bir girdi sağladığı gibi canlı yaşamının idamesi için olmazsa olmaz bir unsurdur ve refahın önemli bir göstergesidir. Dolayısıyla çevrenin korunması ve kalitesinin artırılmasına yönelik olarak, ekonomik karar birimlerini belirli bir şekilde davranmaya veya davranmamaya zorlayan her türlü müdahale ve düzenleme iktisat politikası tanımının içerisinde yer almaktadır (Dağdemir, 2003, s. 159). Bu nedenle sanıldığı aksine iktisat ile çevre konusu çok sıkı bir ilişki içindedir. Benzer bir şekilde çevreyi korumaya ve kalitesini yükseltmeye yönelik taktik ve stratejilerin yani politikaların da bir iktisat politikası olduğu ve aralarındaki bu sıkı ilişkinin politik bağlamda da mevcut olduğu göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışmada çevre politikaları iktisat politikası bağlamında ele alınıp, politika üretme sürecinde gözetilen ilkeler ve çevresel amaçlar doğrultusunda kullanılan çeşitli araçlar farklı niteliklerine göre sınıflandırılarak ilke ve araç seçimine yönelik değerlendirmeler sunulacaktır.

1. Çevre Politikalarında Karar Süreci ve Oyun Teorisi

Oyun teorisi iktisatta genel itibariyle firmalar, tüketiciler ve hükümetler gibi karar birimlerinin stratejik durumlarda nasıl davrandıklarını ve/veya davranacaklarını inceler (Ünsal 2005, 465). Modern oyun teorisinin kurucuları olarak sayılan Von Neumann ve Morgenstern eserlerinde temel amaçlarının “sosyal bir ekonomideki katılımcılar açısından rasyonel davranışı tanımlayan ve o davranışın genel niteliklerinden çıkarılan matematiksel olarak tümel ilkelerin bulunması” olarak belirterek oyun teorisini, rasyonel tercih bilimi olarak benimsemişlerdir (Aktan ve Bahçe, 2007, s. 8).

Çevre ekonomisi bağlamında düşündüğümüzde, çevre sorunlarını dışsallık olarak ele alıp, dışsallıkların içselleştirilmesinde de vergilerin kullanılması durumu ele alınabilir. Bu durumda dışsallık yaratanlar birim başına marjinal dışsal maliyet kadar vergi ödeyecekleri için, oyun teorisi açısından politika yapımcılar ve dışsallık yaratan kirleticiler arasında izlenecek stratejiler ve alınacak kararlar açısından açık bir örnek durum söz konusudur (Endres, 2004, p. 125). Oyun teorisi temelli pek çok model, ülkelerin milli refah fonksiyonunu maksimize etmeye yönelik karar ve davranışları tercih ettiğini varsayar ve bu yaklaşımın uygulanacak politika ve araçların seçiminden çıkar sağlayacak olanları hesaba katmaz (Böhringer; Finus; Vogt, 2002, aktaran: Endres, 2004, p. 138). Bütün bu anlatılanlardan hareketle bir ülkedeki diğer ekonomi politikaları gibi çevreyi düzenlemeye ve geliştirmeye yönelik politikalar ve araçların tercihi de aslında birer oyundur ve bu oyunda yer alan ve bundan etkilenen oyuncuların oyunun karar verme ve daha sonraki aşamalarında stratejik ve rasyonel davranması gerekir (Aktan ve Bahçe, 2007, s. 14). Dolayısıyla, ulusal ve uluslararası düzeyde çevre politikaları oluşturulurken, bu politikaların

ekosistemler üzerindeki etkilerinin saptanması, her bir politikanın kısa ve uzun dönemli fayda ve maliyetlerinin belirlenmesi ve maliyetlerin bugünkü ve gelecek nesiller arasında nasıl dağıtılacağına tespit edilmesi gerekmektedir (Mutlu, 2006, s. 63).

2. Çevre Politikalarında İlkeler

Çevre sorunlarının ve çevreye yönelik hassasiyetin artış göstermesi, çevreyi korumaya yönelik somut adımları beraberinde getiren pek çok antlaşma ve ortak eylem programlarının hayata geçirilmesine neden olarak bu süreçte “ortak hareket etme” anlayışı çerçevesinde oluşturulan politikalarda uyulması gereken temel ilkelerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çevreyi korumaya yönelik oluşturulacak politikalarda karar birimlerine yol gösterici olan ve politikaların özünü oluşturan bu ilkeleri sürdürülebilir kalkınma ilkesi, kirleten öder ilkesi, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi ve işbirliği ilkesi olarak beş başlık altında inceleyebiliriz.

2.1. Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi

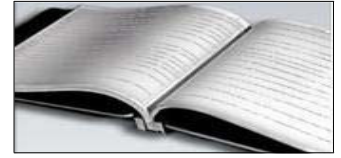
Sürdürülebilir kalkınma, canlı cansız tüm objelerin birbirine bağlı ve birbirini etkileyen bir sistem olduğundan hareketle, bu sistemi bozmamak, varlığını devam ettirmek için uğraş verilmesi gereken, sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları olan çok yönlü bir bakış açısıdır. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının doğada bulunan tüm unsurları hesaba kattığı ve bu unsurların hem mevcudiyetini korumak hem de niteliğini artırmak için çaba sarf edilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşan bir anlayış olduğu göz önüne alındığında oluşturulacak politikalarda da bu yaklaşımın ruhuna uygun hareket edilmesi ve politikaların bu temeller üzerine inşa edilmesi gerekecektir.

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı temelinde politikalar oluşturmak ve bu yaklaşımı hakim kılmak her ne kadar arzu edilen bir durum olsa da uygulama da özellikle gelişmekte olan ülkelerde çevre hakkında bilgi ve deneyim eksikliği, potansiyel çevre sorunlarının bilinmemesi, kurumsal ve organizasyonel zorluklar, kamu kurumları arasında etkin bir koordinasyonun tesis edilememesi, kaynak yetersizliği (bilgi, uzmanlık, finansal vb.), siyasi iradenin yetersizliği, halkın katılımının sınırlı olması gibi çeşitli problemlerden dolayı istenen sonuçlara ulaşılamamaktadır (Partidario, 1996, p. 39).

2.2. Kirleten Öder İlkesi

Kirleten öder ilkesi esas itibarıyla çevrenin kirlenmesine yol açanların topluma ve çevreye yükledikleri bu maliyetlere katlanması gerektiğini ve oluşan bu maliyetin bu kişilerce tazmin edilmesini içerir. Bu ilke, 1970’lerin başında, çevre sorunlarının uluslararası platformda tartışılmaya başlandığı ve çözüm arandığı dönemde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından gündeme getirilmiş, çeşitli toplantılarda alınan kararlarda da yer alarak yaygınlık kazanmıştır. Temel amaç ise ülkeler arasında koordinasyon sağlamak ve çevrenin korunması konusunda farklı politikalar uygulayarak oluşabilecek rekabet avantajlarını ve ticaret akımlarındaki sapmaları minimuma indirmektir (OECD, 1992, s. 5).

Kirleten öder ilkesinin uygulamada yol açacağı çeşitli sorunlar vardır. Çevresel zararların bir kısmı somut olarak tanımlanabilir ve maddi hasar tespit edilebilirken etkisi uzun dönemde ortaya çıkan ve kısa vadede anlaşılabilen zararların parasal değerini hesaplamak imkansız olabilmektedir. Benzer şekilde bir diğer sorun ise sınır ötesi oluşabilecek tahribatlarda da zararın hesaplanması ve sorumlusunun belirlenmesidir (Dağdemir, 2003, s. 150). Uygulamada karşılaşılabilecek zorluklarına rağmen ilkenin taviz vermeden uygulanmasıyla kirliliğe yol açanların

bunun sonucuna katlanmak zorunda kalması, bu kişileri yol açtıkları kirliliği azaltmaya yönelik adımlar atmaya, daha az kirleten teknolojileri satın almaya ve daha bilinçli davranmaya zorlaması düşünülmektedir.

2.3. İhtiyat İlkesi

Kirleten öder ilkesinin dışsallıkları içselleştirilmesi bağlamında iktisadi temeline karşılık, ihtiyat ilkesi daha çok hukuki bir temel üzerine kuruludur. İhtiyat ilkesi, çevre sorunları yaratacak durumları önceden öngörüp, olası zararları önlemeyi ve çevreyi uzun vadede güvence altına almayı hedeflemektedir. Bu nedenle, uygun tedbirlerin alınıp kirlilik nedenleri ortadan kaldırılmalıdır (Mutlu 2006, 64). Esas itibarıyla ihtiyat ilkesi sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile birlikte düşünülebilecek bir yaklaşımdır. Dolayısıyla çevre politikaları, çevresel bozulmaların kaynak ve nedenlerini önceden görebilmeli bunlara engel olabilmelidir. Çevresel zarar tehdidi varsa gerekli bilimsel kesinlik olmasa bile ihtiyatlı olmak için gerek duyulan önlemler alınmalıdır (Güzel, 2001, 1).

İhtiyat ilkesi Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinde özellikle iktisadi boyutu da vurgulanarak şu şekilde belirtilmiştir: “Taraflar, iklim değişikliğinin nedenlerini önceden tahmin etmek, önlemek veya en aza indirmek ve zararlı etkilerini azaltmak için önleyici önlemler almalıdır. Ciddi veya önlenemez hasar tehlikesi olan durumlarda, tam bilimsel kesinliğin yokluğu, iklim değişikliğine ilişkin politikalar ve önlemlerin mümkün olduğu kadar etkin maliyetli ve en az harcamayla küresel yarar sağlayacak şekilde olmaları gerektiği de dikkate alınarak, bu önlemlerin ertelenmesine neden olarak kullanılmamalıdır. Bunu başarmak için bu tür politikalar ve önlemler değişik sosyo-ekonomik bağlamları dikkate almalı, kapsamlı olmalı, ilgili tüm sera gazı kaynaklarını, yutaklarını, haznelerini ve uygulamayı kapsamlı ve bütün ekonomik sektörleri içermelidir.” Rio Bildirisinde ise “Ciddi tehditlerin ve tamiri mümkün olmayan zararların bulunması halinde bilimsel belirsizlik, önlemlerin alınmasını engelleyebilecek bir neden olarak kullanılmamalıdır.” şeklinde bir kapsam çizilerek ihtiyat ilkesinin, kapasiteleri doğrultusunda, devletler tarafından yaygın bir şekilde kullanılacağı belirtilmiştir.

Olumsuz sonuçlardan sonra pişmanlık duymaktansa ihtiyat ilkesini hayata geçirerek güvende olmak çok daha makul kabul edilmekle birlikte bu ilke, insan davranışları ve bu davranışların yol açtığı zararlar arasında kesin bir bağlantı olmasa bile, olası zararlara karşı önlem almada ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde topluma sunulan planlarda hükümetlerin işlerini daha da kolaylaştıracaktır (Douma, 1996, p. 8).

2.4. Önleme İlkesi

Önleme ilkesi çevresel zararın tam olarak etkisinin çıkmasından önce gerekli önlemlerin alınmasını ifade etmektedir (Çokgezen, 2007, s. 102). Avrupa Birliğinin çevre ile ilgili olarak uyguladığı politikalarla belirginlik kazanan bu ilkenin, çevre sorunlarına oluşum aşamasında müdahale etmeyi içermesi ihtiyat ilkesinden ayrı bir boyutu olduğunu göstermektedir (Mutlu, 2006, s. 64). Önleme ilkesinin uygulanabilmesi için bilgi ve verilerin tüm karar birimleri için ulaşılabilir ve kullanılabilir olması, gerçek durumun karar alma sürecinin erken bir aşamasında değerlendirilmesi gerekmektedir (Sarıkaya, 2004, s. 3).

2.5. İşbirliği İlkesi

İşbirliği ilkesi özellikle küresel kirliliğin önlenmesi konusunda ön plana çıkan bir ilkedir. Çevre sorunlarının etki alanlarının çok geniş olmasından ötürü, çevre politikalarının uygulanması ve istenen sonuçları vermesi bakımından hem ulusal hem de uluslararası düzeyde işbirliği yapılması ve koordinasyon sağlanması önem arz etmektedir. Ulusal düzeyde yerel yönetimlerin, merkezi hükümetin, sivil toplum kuruluşlarının, sanayi, ticaret, turizm sektör temsilcilerinin işbirliği yapması; uluslararası düzeyde ise Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü vb. kurumlar aracılığıyla ülkeler arası işbirliğinin yapılması ve çevreye karşı her kesimin hassas davranması gerekmektedir (Mutlu, 2006, s. 64).

1972 yılında düzenlenen Stockholm konferansı ile çevrenin korunması ve iyileştirilmesi bakımından tüm insanların kabulleneceği, çeşitli yol gösterici bakış açılarının geliştirildiği ilkeler çerçevesinde “Hedefe ulaşabilmek için tüm insanlar ve toplumların her seviyedeki kurum ve kuruluşlar sorumluluklarını kabullenerek eşit ve ortak bir çaba sarf etmelidir. Gelişmekte olan ülkelere aktarılacak kaynaklar için uluslararası işbirliğine ihtiyaç vardır.” maddesi ile işbirliği ilkesi özellikle uluslararası düzeyde yapılan toplantı ve alınan kararlarda çevre politikalarına ilişkin olarak önemli bir yaklaşım haline gelmiştir.

3. Çevre Politikasında Kullanılan Araçlar

Çevreye yönelik hassasiyetin artmasıyla birlikte sorunların çözümü ve önlenmesi için birçok araç geliştirilmiş ve farklı uygulama alanları oluşturulmuştur. Araçların gelişimi çevresel sorunlara bakış açısı; uygulanış biçimleri ve kullanım dozu ise sorunun büyüklüğü ve aciliyetine göre değişik şekiller almaktadır.

3.1. Ekonomik Araçlar

Ekonomik araçlar, kirlilik kontrolü veya kaynak kullanımı konusunda açık direktiflerden ziyade piyasa üzerindeki etkiler bakımından karar birimlerinin davranışlarını şekillendiren araçlardır (UNEP, 2002, s. 1). 1970 ve 1980’in ilk yıllarında uygulanan çevre politikası araçları genellikle yasal düzenlemeler, teknolojik önlemler (arıtma tesisleri, biyolojik mücadele ve emisyon azaltma faaliyetleri) ve ekolojik önlemler (alternatif enerji kaynakları, ekolojik planlama, eğitim) gibi kurullarla yönlendirilmiştir (Özdemir, 2009, s. 7). Ekonomik araçların kullanılmasının tercih edilmesindeki iktisadi mantık negatif bir dışsallık olan çevre kirliliğinin içselleştirilmesine de dayandırılmaktadır (Austin, 1999, p. 3).

Ekonomik araçlar (mali), hukuki veya düzenleyici de diyebileceğimiz diğer araçlara göre bazı açılardan avantajlı olduğu gerekçesiyle savunulmaktadır. Austin (1999) bu gerekçeleri şu şekilde sıralar: Ekonomik araçlar düzenleyici araçlara göre hedeflenen kirlilik düzeyine ulaşmada daha az maliyetlidir ve düzenleyici araçlara uyumun yüksek finansal yüküne göre önemli avantajlara sahiptir. Ekonomik araçlar birey ve firmalara nasıl davranmaları konusunda bir bağımsızlık hakkı vermekte ve ülkelere gelir sağlamaktadır. Ayrıca bir bütün olarak ele alındığında büyük miktarda kirlilik kaynağı oluşturan ama küçük ve dağılmış olarak bulunan kirlilik kaynakları ile mücadele etme de düzenleyici araçlar çok daha kesin ve gözle görülen kaynakları dikkate aldığı için ekonomik araçlar böyle durumlarda esneklik sağlamaktadır (Austin, 1999, p. 2). Ekonomik araçları tablo 1’deki başlıklar altında inceleyebiliriz.

Tablo 1. Çevre Politikasının Ekonomik Araçları

Çevre Vergileri	Harçlar	
<ul style="list-style-type: none">• Emisyon Vergileri• Ürün Temelli Vergiler• Atık Vergileri• Vergi Farklılaştırması	<ul style="list-style-type: none">• Kullanıcı Harçları• Kirlilik Harçları• Ürün Harçları• İdari Harçlar• İyileştirme Harçları	Sübvansiyonlar
		Fonlar

Kaynak: UNEP, Economic Instruments for Environmental Protection, 2002

3.1.1. Çevre Vergileri

Çevre kirliliğine yol açan faaliyetlerin topluma olan maliyetini gidermek veya minimize etmeye yönelik olarak pek çok iktisatçı zarar ölçüsünde kirleticiler üzerine vergi konmasını uygun bir müdahale aracı olarak görmektedir (Pearce and Turner, 1990, p. 84). Dolayısıyla çevre vergilerini genel olarak devletin çevre koruma amaçlı olarak uygulamaya koymuş olduğu mali yükümlülüklerdir şeklinde tanımlayabiliriz. OECD'nin 1997 yılında yayınlanan bir raporunda çevre vergileri için, bu vergilerin amacının sadece çevreyi korumak, bunun için de üretim ve tüketim tercihlerinde çevre lehine bir fark yaratmak olduğu; çevre vergilerinin amacının diğer vergiler gibi mali, yani bütçeye ek gelir yaratmak, olmadığı vurgulanmıştır (Özdemir, 2009, s. 14).

3.1.1.1. Emisyon Vergileri

Emisyon vergileri literatürde karbon vergileri olarak da bilinmektedir. Karbon vergileri sera gazları içerisinde karbondioksit gazının küresel ısınmayı körükleyen en etkili gaz olduğu için esas olarak karbondioksit yayan faaliyetler üzerine uygulanmaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğini hafifletmek için kullanılan bu vergiler aynı zamanda çevresel ve ekosistemi tehdit eden diğer riskleri de azaltmaktadır. Örneğin fosil yakıt kullanımının azalması ile karbondioksitin yanı sıra azot oksit'ler ve kükürt dioksit gazlarının da salınımı azaltılmış olacaktır (Ekins, 1999, p. 44) Karbon vergileri karbondioksit kaynağı olan fosil yakıtların kullanımı üzerinde her bir yakıtın içerik miktarına göre değişik yöntemler ile uygulama alanı bulmaktadır (Gür, 2008:41). Yine değişik sera gazı oluşturan azot oksitler, kükürt dioksit gazları veya ozon tabakasının incelmeye ve delinmesine neden olan kloroflorokarbon gazlarına yönelik vergi uygulamalarını da bu başlık kapsamına dahil edebiliriz.

3.1.1.2. Ürün Temelli Vergiler

Kullanıldıkları veya ortama bırakıldıklarında bünyelerindeki zararlı özellikleri nedeniyle çevreye zarar veren ürünler üzerinden alınan verilerdir (Kovancılar, 2000, aktaran: Değirmendereli, 2004, s. 498). Batarya, Akümülatör, ambalaj maddeleri vergileri bu tür vergilere örnek gösterilebilir. Tanımdan hareketle kullanım sonucu çevrenin kalitesini bozacak pestisit olarak bilinen tarım ilaçları üzerinden alınan vergileri de bu gruba dahil edebiliriz.

3.1.1.3. Atık Vergileri

Atık vergileri, çevreye bırakılan atıklar üzerine uygulanan vergilerdir. Atık miktarını azaltıcı bir etki göstermesi yoluyla atıkların azaltılmasını, sürdürülebilir atık yönetimini ve atık geri dönüşümünü teşvik eder. Ayrıca atıklardan kaynaklanan kirlilik ve metan gazı salınımı da azalmış olur (Ekins, 1999, p. 45).

3.1.1.4. Vergi Farklılaştırması

Vergi farklılaştırması yöntemi değişik bir konu veya yeni bir vergi türü olmaktan ziyade uygulamada olan bazı vergilerin farklı bir şekilde uygulanması esasına dayanmaktadır. Çevreyi kirleten ürünlerden mevcut bazılarının diğerlerine göre daha yüksek oranda vergilendirilmesi şeklinde uygulama alanı bulmaktadır (Değirmendereli, 2004, s. 498). Özellikle doğaya salınan kurşun düzeyini düşürerek hava su ve toprak kalitesini korumayı amaçlayan bu uygulama için kurşunsuz benzine göre kurşunlu benzine daha yüksek oranda vergi uygulanması örnek gösterilmektedir (Ekins, 1999, p. 45).

3.1.2. Harçlar

Harçlar, hukuki tanım itibariyle vergilerden ayrı bir araç olarak uygulansa da, esas itibariyle vergilere benzer şekilde çevre kirliliğine yol açarlardan alınması gereken parasal karşılıkları ifade eder. Çevre literatüründe “kirleten öder” ilkesine dayanılarak uygulanan harçlar, pek çok ülkede uygulama alanı bulmakla birlikte, genellikle yerel yönetim birimlerince tahsil edilmekte ve çevreye verilen zararın tazminini amaçlamaktadır (Engin, 2007:56). Çevre harçları nadiren vergilerden ayrı olarak ele alınsa da literatürde sıklıkla birbiri yerine kullanılmaktadır (Panayotou, 1995, p. 19).

3.1.2.1. Kullanıcı Harçları

Kullanıcı harçları çevresel kaynaklardan yararlananlardan bu yararlanmanın karşılığı olarak alınan parasal tutarlardır ve harç ödeyenlere ödemelerinin karşılığı kadar çevresel kaynak veya hizmetlerden yararlanma hakkı verir (Gür, 2008:46). Kullanıcı harçları elektrik, su, atık su, trafiğe giriş, parklar ve sahillerin kullanımından dolayı alınan harçları kapsamaktadır. Bu harçlar genellikle yerel yönetimler tarafından katı atık ve atık su problemlerinin düzeltilmesi için kullanıldığından ve pek çok durumda düz oranlı şekilde uygulandığından dolayı kirliliği azaltmak yönünde yönlendirici bir araç olma konusunda başarısız olmaktadır (Nicolaisen; Dean; Hoeller, 1991, p. 20).

3.1.2.2. Kirlilik Harçları

Kirlilik harçları, çevreye doğrudan bırakılan zararlı maddeler karşılığında yapılan ödemelerdir. Çevreye bırakılan katı atıklar olduğu gibi sera etkisi yaratan gazların salınımı için de uygulanmakta ayrıca kirletici maddenin içerdiği zararlı bileşenlerin yoğunluk düzeyine göre farklı miktarlarda uygulama alanı bulmaktadır (Engin, 2007:57). Değişik sınıflandırmalara göre emisyon harçları olarak da incelenen bu yaklaşım ile tahsil edilen bedeller ile kirliliğin yol açtığı zararın telafi etmek amaçlanmakta ve zararın boyutu bir önceki yıldaki emisyon miktarı ve bunu telafi edecek parasal tutardan yola çıkılarak da belirlenebilmektedir (Tietenberg, 1990, p. 20). Emisyon harçları önceden belirlenen kirlilik hedefine ulaşmak için maliyet etkin bir kontrol sistemi uygulamayı kolaylaştırır. Ancak bunun sağlanması için kontrol mekanizmasının doğru harç miktarını ve doğru miktarı bulmak için zaman içinde karşılaşılabilecek hata sürecini bilmesi gerekir (Tietenberg, 1990, p. 21).

3.1.2.3. Ürün Harçları

Ürün harçları gerek üretim süreci, gerek kullanım süreci ve gerekse de doğaya atıldığı süreçte kirliliğe yol açan ürünler karşılığında tahsil edilen parasal miktarlardır ve gübreler, pestisit, kimyasallar, batarya, geri dönüşümsüz kutu ve ambalajlar gibi sayılabilecek farklı ürün ve kullanım alanları için uygulanan harçlardır (Austin, 1999, p. 5). Ürün harçları, ürün fiyatlarını nispi olarak farklılaştırarak çevreye zararı olacak ürünlerin kullanımını caydırmayı ve/veya çevreye verilen zararın düzeltilmesi konusunda zararlı ürünlerin daha çok finansman sağlamasını amaçlamaktadır (Barde, 1994, p. 11).

Girdi olarak kullanılan ürün veya nihai ürün ile yol açacağı kirlilik arasındaki bağlantı ne kadar iyi bilinirse ürün harçlarının etkinliği de o kadar iyi olur. Benzin üzerine uygulanan bir harç aslında karbon emisyonunu da azaltmış olacaktır. Burada doğrudan emisyonun değil de benzinin konu alınması, ürün harcı uygulaması ile emisyon harcı uygulamasını birbirinden ayırmakta ancak benzin veya sebep olduğu emisyon harç uygulanması çok küçük bir farklılık oluşturmaktadır (Austin, 1999, p. 5).

3.1.2.4. İdari Harçlar

İdari harçlar esas itibarıyla kirletme ruhsatları verilmesi, bu sistemin gözetlenmesi ve denetimi gibi konuları kapsamaktadır. Kirlilik üretecek bir tesisin kurulması, için verilen ruhsatlar karşılığında bunların izleme ve denetleme maliyetlerini de kapsayacak şekilde tahsil edilmektedir (Nicolaisen; Dean; Hoeller, 1991, p. 20). İdari harçlar, kirlilik üretecek bir sürecin idari birimlerce ruhsat veya lisansa bağlanması ve bu faaliyete ihtiyaç duyanlara belirli bir meblağ karşılığında ruhsat veya lisans verilmesi esasına dayanan farklı alanlara uygulanabilmektedir.

3.1.2.5. İyileştirme Harçları

Çevreye atılan kirletici atıkları önlemeye ve çevre kalitesini iyileştirmeye yönelik olarak yapılan yatırım ve diğer temizlik hizmetlerinin karşılığı olarak tahsil edilen harçlardır ve aynı zamanda dolaylı kullanıcı harcı ya da pasif kullanıcı harcı olarak da bilinmektedir (Panayotou, 1995, p. 20). Yerel yönetimlerce çöplerin toplanması ve değerlendirilmesi atık sular için taşıma ve arıtma tesisleri yapılması karşılığında ödenen harçlar bu tür hizmetlerin bir bedeli olarak algılanmakta ve kirlilik oluşturan faaliyetlerde azaltmaya gitme konusunda yönlendirici olamamaktadır (Engin, 2007:57).

3.1.3. Sübvansiyonlar

Devlet, kirlenmeye uygulayacağı vergi harç gibi araçlardan ziyade kirlenmeyi azaltıcı faaliyetleri özendirmek amacıyla bu tür harcamaları sübvansiyonla destekleyebilir (Stiglitz, 1988, p. 225). Sübvansiyonlar temiz teknoloji teçhizatının kullanımının yaygınlaştırılması için de kullanılmaktadır. Eğer bu ürünler yüksek maliyet gerektiriyor ve/veya diğer ülkelerdeki daha gevşek kontrollerden ötürü rekabet açısından firmaların aleyhine bir durum teşkil ediyorsa önemli bir politika aracı haline gelmektedir (Umur, 2006:30).

Sübvansiyonlar, hızlandırılmış amortisman, kısmen masraflara katılma, yatırım vergi indirimleri, düşük faizli krediler verilmesi, vergi muafiyetleri ve vergi farklılaştırması uygulamalarıyla kirliliğe neden olanları bu kirlilikleri azaltmaları ve/veya yok etmesi için yatırımlar veya gerekli teçhizatı alma konusunda teşvik edici olmaktadır (Bernstein, 1995, p. 15).

Vergiler ve harçlar kirliliğe yol açan ve çevreye zarar verenler için bu zararlarını tazmin etme mahiyetinde katlanmaları gereken bir ceza aracı olarak kullanılırken sübvansiyonlar çevre kirliliğini azaltmaya yönelik girişimlerde bulunanlar için ödül olarak kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle vergi ve harç uygulamalarında özel kesimden kamuya doğru bir gelir transferi söz konusu iken sübvansiyon uygulamasında kamu kesiminden özel kesime doğru bir gelir transferi söz konusudur (Austin, 1999, p. 6). Dolayısıyla firmalar, diğer araçlara göre sübvansiyon yöntemi ile daha kazançlı olurlar (Stiglitz, 1988, p. 229).

Çevre kirliliği gibi negatif dışsallıkların düzeltilmesi için sübvansiyonların kullanılmaması gerektiği, çünkü uzun dönemde sübvansiyonların piyasaya yanlış sinyal verdiği iddia edilmektedir. Şöyle ki, “sübvansiyonlar ile ortalama maliyet düşürülmekte ve bir kazanç artışı oluşmaktadır. Dolayısıyla sübvansiyon edilen sektörün üretim ölçeğinde ve miktarında bir artış söz konusu olmaktadır. Üretim artışı daha fazla kaynak kullanımı ve atık ile sonuçlanacaktır. Yine ülke gelirlerinin bu alanlara aktarılması vergilendirilen alanlarda refah kaybına neden olacaktır. Ayrıca sübvansiyon uygulaması ile kirlilik oluşturan sektörlerin cezalandırılmasından ziyade ödüllendirilmesi söz konusudur (Özdemir, 2009, s. 17) ve bu da kirliten öder ilkesini ihlal edecektir” şeklinde eleştiriler yapılmaktadır. Ancak, çevre politikası bağlamında verilen sübvansiyonlar kirliliği azaltan teknoloji ve yatırımların maliyetini azaltarak kullanımının yaygınlaştırılması; daha çok kirlilik oluşturan üretim sürecinden daha az kirlilik üreten bir sürece geçmeyi amaçladığı için (Panayotou, 1995, p. 25) etkin ve kontrollü bir şekilde uygulandığı takdirde istenen sonuçlara ulaşmada yardımcı olacaktır.

Karar birimlerince, uygulamada yol açacağı etkiler açısından, diğer araçlara göre avantajları, dezavantajları ve ülkelerin yapısal özellikleri de göz önünde bulundurularak oluşturulacak tespitlere göre sübvansiyonların uygulanıp uygulanmayacağı belirlenmesi gerekmektedir.

3.1.4. Fonlar

Fonlar belirli alanlarda kullanılmak amacıyla oluşturulan kaynakları ifade etmektedir. Bu şekilde oluşturulan parasal gücün, çevre kalitesini düzeltmek ve iyileştirmek amacıyla kullanılmasıyla da çevresel fonlar oluşmuş olur (Değirmendereli, 2004, s. 510). Çevresel fonlar vergiler, harçlar ve sübvansiyonlar gibi bilinen ekonomik araçlar sistemini genişletmektedir ve aynı zamanda milli çevre politikası uygulamaları için de kullanılabilecek bir araçtır (UNIDO, www.unido.org).

Fonların oluşturulmasına karar verilmesi aynı zamanda politikacıların uzun vadede öngörülmesi olan politika amaçlarına ulaşmada istekli olduklarını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında ise oluşturulan bir çevre fonunun günden güne kaynak oluşturmanın dışında amaca ulaşmaya da hizmet etmesi gerekmektedir. Ancak uygulamada pek çok kamu fonları seçim vb. gibi politik değişikliklerden etkilenmekte ve yarıda kalabilmektedir (R.E.C. 2006, p. 8).

Sübvansiyonlar tüm vergi mükelleflerinin üzerine yayılarak bireyler ve firmalar üzerindeki ekonomik yükü azaltsa da büyük meblağlar gerektiren yatırımlarının mevcut vergi mükelleflerinin üzerine yüklenmesi kabul edilir bir yöntem değildir. Çünkü bu yatırımlar en az 50 yıl veya daha fazla değer yaratmakta nesiller arası bir faydalanma sağlamaktadır. Çevresel fonlar ise bu tür yatırımlara kredi ve kaynak oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca uzun dönemli stratejiler ve çevresel fonların oluşturulması hükümetler hakkında, kısa vadeli

politik çıkarların aksine uzun dönemde çevre kalitesini geliştirme ve topluma daha iyi yaşam standardı yaratma konusunda olumlu intiba bırakabilmektedir (R.E.C. 2006, p. 8).

3.2. Hukuki Araçlar

Hukuki araçlar, yasal yollar kullanılarak oluşturulan her türlü sınırlamaya olanak sağlayan araçları kapsamaktadır. Yasaların çizmiş olduğu sınırların ihlal edildiği durumda cezai müeyyideler söz konusu olmaktadır. Bu araçlara başvurulmasının temel amacı, devletin zor kullanma yetkisini kullanarak somut emir ve yasaklamalar getirerek uyulması gereken bu emir ve yasaklar dışında başka bir seçenek tanımadan çevre kalitesini geliştirmektir.

3.2.1. Emir ve Yasaklar

Emir ve yasaklar başlığı altında da incelenen bu araçlar devletin insanları bir şeyleri yapmaya veya yapmamaya zorlaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Colander, 1993, p. 356). Emir ve yasaklar kullanılan en eski ve en yaygın araçlar olmakla birlikte bazı durumlarda kullanılması zorunludur ve bunun yerine ikame edilecek başka bir araç söz konusu değildir. Aksi takdirde telafisi mümkün olmayan sonuçların ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin içme suyu havzalarının yakını, ormanlık alan veya verimli tarım arazileri üzerine yerleşim alanı yapılması veya fabrika tesis vb. yapılar bu kaynakların yok olmasına neden olacaktır (Değirmendereli, 2004, p. 491). Benzerlik gösteren durumlarda ekonomik araçların kullanılması işe yaramayacağı için emir ve yasakların kullanılması kaçınılmaz olacaktır. Filtre takma zorunluluğu, bazı yakıtların kullanılmasının yasaklanması, merkezi alanların araç trafiğine kapatılması, ağaç kesiminin, belirlenen alanların dışına atık bırakmanın yasaklanması vb. durumlar da yine bu araçların sıklıkla kullanıldığı alanlardır. Emir ve yasaklara uymamanın müeyyidesi ise para cezası, kapatma cezası ve çalışma ruhsatının iptali gibi uygulamalar şeklinde kendini göstermektedir.

3.2.2. Standartlar

Dünya genelinde ele alındığında standartlar, hukuki araçlar içinde en baskın olan araçlardır ve çevresel amaçlar doğrultusunda çeşitli faaliyetlerde müsaade edilebilecek miktarları, belirlenen usullerin kullanımı, olması gereken belirli nitelikleri veya bazı maddelerin havaya, suya, toprağa bırakılabilecek yoğunluğunu düzenlerler (Bernstein, 1995, p. 5). Dolayısıyla standartlar düzenledikleri alanlara göre kalite standartları, atık-emisyon standartları, teknoloji standartları, ürün standartları şeklinde değişik düzenlemeleri içermektedir.

Kalite Standartları, ortamın kalitesini korumaya yönelik getirilen standartlardır. Kirlenici maddelerin bırakılacağı ortamın taşıyabileceği, çevrenin ve insan sağlığının tehlike altına girmeyeceği optimal kirlilik düzeyi belirlenir ve daha fazla kirlenici madde salınmasına izin verilmez.

Atık-Emisyon Standartları, Kirlilik kaynaklarından çevreye salınacak atık veya emisyonun aşılması gereken maksimum miktarını düzenleyen standartlardır. Kalite standartları ortamın kalitesine yönelik iken atık-emisyon standartları her bir kirlenici kaynaktan çıkacak kirlilik miktarına yöneliktir.

Teknoloji Standartları, üretim veya tüketim sürecinde kullanılan makine teçhizatın kullanımına yönelik olarak dizayn edilen daha az kirlilik üreten çevre dostu teknolojilerin kullanılmasını içeren standartlardır.

Ürün standartları, kirletici etkisi olan ürünlere ve ambalajlarına yönelik olarak bunların içerdiği bazı çevreye zararlı maddelerin miktarına kısıtlayan uygulamalardır. Belirlenen standartları sağlamayan ürünlerin yurt içinde satışına izin verilmemekle birlikte ihraç edilecek ülkeler tarafından da ülkeye girişine izin verilmemektedir.

Esas olarak yukarıda açıklanan farklı uygulamaları içeren standartlar arasında birinin kullanılmasının diğerinin kullanılmasına engel teşkil eden bir durum yoktur ve bir kombinasyon oluşturacak şekilde birlikte veya ayrı ayrı uygulanmalarına bir engel söz konusu değildir (Barde, 1994, p. 7).

3.2.3. ÇED

1972 Stockholm konferansı ile çevreye yönelik hassasiyet küresel anlamda bir ivme kazanmış, insanlığı tehdit eder bir boyut kazanan çevresel sorunlara karşı ve çevre kalitesini geliştirmeye yönelik adımlar atılması gerektiği konusunda ülkeler arasında bir mutabakata varılmıştır. Varılan mutabakat üzerine çevreyle ilgili atılacak adımlarda koordinasyon sağlaması amacıyla Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuş ve UNEP'in de öncelik verdiği konulardan biri Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) olmuştur. Dolayısıyla da pek çok ülke tarafından kullanılan bir uygulama haline gelmiştir.

ÇED, özel ya da kamu kurum ve kuruluşlarının gerçekleştirmeyi planladıkları projelerin çevreye olabilecek olumlu ya da olumsuz etkilerinin belirlenmesi, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi yada çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen kuruluş yeri teknoloji alternatiflerinin belirlenip değerlendirildiği bir rapordur ve projenin tüm uygulama aşamalarında bu etkilerin ve önlemlerin izlenmesi ve denetlenmesini de içeren bir süreci kapsar. İlgili kurum ve kuruluşların bu raporu hazırlayıp uygunluk onayı alması gerekmektedir (2872 sayılı Türk Çevre Kanunu, m. 10). Görüldüğü gibi ÇED, aslında daha önce bahsedilen yatırımlar neticesinde ortaya çıkması muhtemel çevre sorunlarına karşı ihtiyat ilkesinin uygulamadaki bir yansımasıdır.

3.3. Diğer Araçlar

Çevre politikası araçları olarak ekonomik ve hukuki araçlar şeklinde yapılan sınıflandırmanın dışında tutulabilecek araçlar da vardır. Şimdi bu araçların hangi durumları ele aldığı ve uygulanış biçimlerini inceleyelim.

3.3.1. Pazarlanabilir Haklar

Pazarlanabilir haklar, çevrenin aşırı kullanımı nedeniyle verilen zararı optimum düzeye getirmek için kullanılan politika araçlarından biridir. Kamusal otoritenin, optimum kirlilik düzeyini belirleyerek bunu firmalar arasında paylaşırması mantığından hareket etmektedir (Stavins, 1998, p. 4). Her bir firma kotası miktarında emisyon salma hakkına sahipken kotasının kullanmadığı miktarını diğer firmalara satabilmektedir. Firmalar arasında ihtiyaç duyulan kirlenme hakkı kotaları alım satımına konu olduğunda bir piyasa oluşacak ve bu piyasa da arz ve talebe göre bir fiyat oluşacaktır. Dolayısıyla bu uygulama bir piyasa oluşturma mekanizmasıdır (Panayotou, 1995, p. 13). Ancak merkezi bir otoritenin (genellikle bir kamu kurumu) kotaları tahsis etmesi, gözetimi ve denetimi gerekli olduğu için bu aracın tam anlamıyla piyasa temelli bir araç olmadığı da söylenebilir. Dolayısıyla pazarlanabilir hakların harçlara benzer bir tarafı da vardır (Austin, 1999, p. 5).

Emisyon ticareti veya ticari kirlilik ruhsatı olarak da bilinen bu uygulama sadece hava kirliliği değil değişik uygulama alanları için de kullanılabilir. Bu doğrultuda suya atılacak zararlı cisimler için veya biyoçeşitliliği sürdürülebilmek için aşırı avlanmayı önlemeye yönelik kotalar tahsis edilmesi ve benzeri durumlar örnek gösterilebilir (Panayotou, 1995, p. 13). Öte yandan hava kirliliğine ilişkin olarak, uygulanacak hava sahasının belirlenmesi, hava kalitesinin izlenmesi, kotaların tahsisi, bunların alım satımının ve kullanımının takibi, kirlilik türüne bağlı olarak müsaade edilebilir miktarların tespiti ve karbondioksit gibi küresel bir kirleticinin sabit kalmadığı ve başka alanlara hareket etmesi bu yaklaşımının uygulanmasında karşılaşılabilecek problemlerdir (Panayotou, 1995, p. 13).

3.3.2. Depozito – Geri Ödeme Sistemi

Depozito sistemi, tüketiciler veya kullanıcılar çevreyi kirletme potansiyeli olan bir ürün satın aldıklarında ürünün normal fiyatının üzerinde bir bedel ödemesi ve daha sonra zarar verici maddenin geri dönüşüm için belirlenmiş uygun merkezlere teslim edilmesi sonucunda fazla ödenen bedelin teslim edilmesini içeren bir yöntemdir ve bu yöntemin uygulanmasında devlet veya resmi bir otoritenin sistemi oluşturmasına ihtiyaç vardır (Bernstein, 1995, p. 6). Depozito sistemi ile ilgili olarak bilinen en yaygın uygulama ürünlerin ambalaj ve kutularına yönelik olan, bunların geri iadesini gerektiren uygulamadır.

3.3.3. Yükümlülük Kuralları

Yükümlülük kuralları hukuki araçlardan ayrı tutulsa da düzenlemenin esası yine hukuk kurallarına dayanmaktadır. Yasa koyucunun doğrudan düzenleme yaparak sınırlar getirmesi yerine kirlilik yaratan birimlerin diğer insanlar üzerinde açtığı zarardan yasal olarak sorumlu tutulmasını düzenlemesidir (Samuelson and Nordhaus, 1989, p. 429). Bu şekilde kurallar oluşturularak toplumda zarar görenlerin zarar verenlere dava açarak tazminat talebinde bulunma hakkı kirletici maddelerin salınmasına neden olanlar üzerinde caydırıcı bir etki yaratacaktır (Stavins, 1998, p. 26).

3.3.4. Mülkiyet Hakları

Dışsallıkların içselleştirilmesi konusunda ileri sürülen Coase teoreminin de önemli bir varsayımı olan bu tür düzenlemeler kaynakların kullanılacağı alanın ve yasal sahibinin belirlenmesini gerektirir. Yani kaynakların özel mülkiyete konu edilmesi söz konusudur ve zarar gören tarafın zararının tazmin edilmesi esasına dayanır (Nicholson, 1988, p. 724). Bu yaklaşımda öncelikle esas olan konu ise yetkili otoritenin yasal zemin ölçüsünde mülkiyet haklarını açık bir şekilde tesis etmesidir. Kişilerin mülkiyetine konu olan kaynakların bir başkası tarafından zarara uğratılması yani kirletilmesi durumunda, taraflar aralarında anlaşarak zarara uğrayan tarafın mağduriyeti giderilecektir. Çevreye zarar verenlerin böyle bir yükümlülüğün ötürü bir maliyete katlanmalarının söz konusu olması ise kirlilik yayan faaliyetler için caydırıcı bir unsur olacaktır.

3.3.5. Ahlaki Değer Yaratma

Çevre problemleri insanların davranışları sonucu oluşmaktadır ve insanların davranışları toplum içinde çeşitli vasıtalarla oluşmuş olan insani değerlerin bir ürünüdür (Kassiola, 2003, p. 17). Bu nedenle çevre sorunlarının ahlaki boyutunu öne çıkaran ve insanların doğal çevreye, diğer varlıklara ve gelecek nesillere karşı ahlaki sorumluluk duymasını sağlayacak destekleyici politikalar gerekli olacaktır ve bununla insanı, çevre ile olan ilişkisinde ahlaki değerlerin

oluşturduğu vicdan duygusunun otokontrolü ile baş başa bırakacaktır (Dağdemir, 2003, s. 194). Bu mekanizmanın, yani çevrenin kalitesini geliştirmek ve korumak için gerekli olan tutum ve davranışların, eylemlerin, değer yargılarının herkeste oluşturulması için de eğitimin ve çevre bilincinin önemi kendini göstermektedir (İleri, 1998, s. 8). Dolayısıyla eğitim de çevreyi kullanmada önemli bir araç olarak kullanılabilir.

SONUÇ

Kaliteli ve yaşanabilir bir çevre refahın önemli bir bileşeni olduğu gibi, canlı yaşamı için olmazsa olmaz bir unsurdur. İktisat biliminin insan refahını maksimum etmek için uğraş veren bir disiplin olduğu göz önüne alındığında çevre ile iktisat biliminin birbirinden ayrı düşünülemeyeceği açıktır. Çevreyi güvence altına almak, çevresel değerleri sürdürülebilmek, insanların üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan zararları ortadan kaldırmak için hedefleri belirlemek ve bu hedeflere ulaşmak için alınması gereken önlemler ve bu önlemlerin getirdiği maliyetlerin nasıl paylaşılacağı ise belirli bir taktik ve strateji gerektirdiği için ve atılan her bir adımın bir alternatif maliyeti olduğu için çevre politikaları aynı zamanda bir iktisat politikasıdır.

Çevreyi koruyup geliştirmeye yönelik oluşturulacak politikalarda karar birimlerine yol gösterici olması ve aynı zamanda toplumu yönlendirmesi açısından uyulan sürdürülebilir kalkınma ilkesi, kirleten öder ilkesi, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi ve işbirliği gibi temel ilkelerin önerileri dikkate alındığında her bir ilkenin avantajlı ve dezavantajlı olduğu çeşitli durumlar vardır. Bunun nedeni çevresel unsurların çok geniş çaplı ve çok farklı durumlardan farklı bir şekilde etkilenmesidir. Yine bu ilkeler neticesinde katlanılacak fırsat maliyeti de iktisadi olarak titizlikle analiz edilmesi gereken bir konudur. Yine ülkelerin sahip olduğu farklı kirlilik düzeyleri, farklı kirletici kaynaklar, farklı gelişmişlik düzeyi ve farklı yapısal sorunlarla birlikte bazı ilkelerin karar birimleri ve insanların suistimaline açık olabileceği durumlar göz önüne alındığında belirli bir ilkenin düstur edinilmesi konusunda öneride bulunmak zorlaşmaktadır. Ancak çevresel bozulmalar çok farklı şekillerde vuku bulduğundan çoğu ülke için her bir ilkenin karşılık bulacağı ve etkili olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla sorunların özelliği ve ciddiyetine göre tek bir ilkeden ziyade karma bir strateji izlenmesi daha uygun olacaktır.

Çevre politikalarında uyulacak ilkeler açısından benzer durum kullanılacak araçların seçiminde de karşımıza çıkmaktadır. Yine çevresel sorunların çok çeşitlilik göstermesi, ülkelerin karşı karşıya olduğu çevresel risklerin farklı oluşu, ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyinde ve farklı yapısal özellikte olması araç seçimi konusunda bir veya birkaç araçtan ziyade ekonomik hukuki ve vicdani nitelikleri itibariyle çıkaracağı etkiler hesaba katılarak çalışmada sıralanan her bir aracın kullanılması daha makul görünmektedir. Örneğin sadece ekonomik araçların kullanılması durumunda bedeli ödendiği sürece doğadan yararlanma veya çevreyi kirletme hakkı vardır ki telafisi mümkün olmayan sorunlara yol açabilir. Yine ekonomik araçlardan sübvansiyonların kullanılması kirleten kesimi ödüllendireceği gibi vergilerin kullanılması üreticiler üzerinde maliyet artışına neden olarak ekonomi üzerinde daraltıcı bir etkiye sahip olacaktır.

Her bir çevresel sorunun özelliği ve ciddiyetine göre hangi aracın hangi gerekçeyle daha etkin olabileceği ve kullanılması gerektiği konusu yine ele alınan soruna göre değişecektir ancak çevresel sorunlara genel olarak bakıldığında farklı nitelik ve çok çeşitlilik göstermektedir. Genel anlamda incelediğimizde, çevre konusunda uyulacak ilkeler, oluşturulacak politikalar ve seçilecek araçlar konusunda bir veya birkaç ilke, politika ve araç seçiminden ziyade ülkelerin

sahip olduğu özel durumlar da dikkate alınarak bütün ilke ve araçlar yardımıyla gerekli adımların atılması daha uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Aktan C. C. ve A. B. Bahçe. (2007). Kamu Tercihi Perspektifinden Oyun Teorisi, *In: Modern Politik İktisat: Kamu Tercihi* (C.C. Aktan ve D. Dileyici). Ankara: Seçkin Yayınları.

Austin, D. (1999). “Economic Instruments for Pollution Control and Prevention – A Brief Overview” *World Resources Institute* http://pdf.wri.org/incentives_austin.pdf (Date accessed: 05.03.2010).

Barde, J. P. (1994). “Economic Instruments In Environmental Policy: Lessons From The OECD Experience And Their Relevance to Developing Economies”. OECD Development Centre. Working Paper No: 92

Bernstein, J. D. (1995). *Alternative Approaches to Pollution Control and Waste Management: Regulatory and Economic Instruments*. Washington: The World Bank Publishes.

Colander, D. C. (1993). *Microeconomics*. Boston: Irwin Publishes.

Çokgezen, J. (2007). “Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye”. *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 23 (2), 91–115.

Dağdemir, Ö. (2003). *Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Değirmendereli, A. (2004). Çevrenin Korunmasında Özel ve Kamu Girişimi Yada Çevre Koruma Araçları. *In: Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar* (eds: M. C. Marın, U. Yıldırım). Beta Yayıncılık, İstanbul.

Douma, W. (1996). “The Precautionary Principle”. *Icelandic legal journal Úlfjótur*, 49 (3/4), 417–430.

Ekins, P. (1999). “European environmental taxes and charges: recent experience, issues and trends”. *Ecological Economics*, 31, 39–62.

Endres, A. (2004). “Game Theory And Global Environmental Policy”. *Poiesis Prax*, 3, 123–139.

Engin B. (2007). *Avrupa Birliği Özelinde Çevre Politikalarının Etkinliği*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

Gür, N. (2008). *The Effects Of Environmental Policies On Economic Development*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Güzel, A. (2001). "Sürdürülebilir Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları". *Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli*. Vizyon2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi Tubitak.

İleri, R. (1998). “Çevre Eğitimi ve Katılımın Sağlanması”. *Ekoloji Dergisi*, 7 (28), 3–9.

Kassiola, J. J. (2003). “Can Environmental Ethics ‘Solve’ Environmental Problems and Save the World? Yes, but First We Must Recognise the Essential Normative Nature of Environmental Problems”. *Environmental Values*, (12). <http://bss.sfsu.edu/kassiola> (Erişim tarihi: 01.12.2010).

Mutlu, A. (2006). “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”. *Maliye Dergisi*, (150), 53-78.

Nicolaisen, J., A. Dean and P. Hoeller. (1991). “Economics and The Environment: A Survey of Issues and Policy Options”, *OECD Economic Studies*, (16), 7-43.

Nicholson, Walter (1988). *Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions* (Fourth Edition). Massachusetts.

OECD (1992). *Environment Monographs*.

Özdemir, B. (2009). “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri”. *Maliye Dergisi*, (156).

Panayotou, T. (1995). “Economic Instruments For Environmental Management And Sustainable Development”. <http://www.uni-leipzig.de>

(Date accessed: 21.10.2010).

Partidario, M. (1996). “Strategic Environmental Assessment: Key Issues Emerging From Recent Practice”. *Environmental Impact Assessment Review*, 16, 31-55.

Pearce, D. W. And R. K. Turner. (1990). *Economics of Natural Resources And The Environment*, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf Publishes.

Putz, Theodor (1994). *Kurumsal Ekonomi Politikasının Temelleri*. (Çev: Naci Kepkep. İstanbul: Der Yayınları.

R.E.C. Regional Environmental Center (2006). “Establishing an Environmental Fund”. *Working Paper*.

Samuelson, P. A. and W. D. Norhaus. (1989). *Microeconomics* (Thirteenth Edition). New York: McGraw-Hill.

Sarıkaya, H. Z. (2004). “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları”. *SKKD, Cilt 14* (1), 1–10.

Stavins, R. N. (1998). “Market-Based Environmental Policies”. *Resources for Future, Discussion Paper*, 98-26. <http://www.rff.org/> (Date accessed: 21.10.2010).

Stiglitz, J. E. (1988). *Economies of the Public Sector* (Second Edition). New York: Norton Publishes.

Tietenberg, T. H. (1990). “Economic Instruments For Environmental Regulation”. *Oxford Review of Economic Policy*, 6 (1), 17-33.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 34 Ocak – Şubat 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

Turgut, N. (1995). “Kirlenen Öder İlkesi Ve Çevre Hukuku”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44, 607–654.

Umur, İ. (2006). *Optimal Environmental Policy In Different Market Structures Under Cooperative And Competitive R&D*. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

UNEP (2002). *Economic Instruments for Environmental Protection*.

UNIDO. *Environmental Funds*. <http://www.unido.org/index.php?id=5328> (Date accessed: 09.03.2011).

Ünsal, Erdal (2005). *Mikro İktisat* (6. Baskı). Ankara: İmaj Yayınları.

2872 sayılı Çevre Kanunu